

НАСЛІДКИ СУЕЦЬКОЇ КРИЗИ 1956–1957 рр. У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ США

Стаття присвячена аналізу наслідків Суецької кризи для зовнішньої політики США. Досліджується вплив кризи на еволюцію американських інтересів на Близькому та Середньому Сході, на взаємини США з країнами Західної Європи, участь Сполучених Штатів у регіональних конфліктах часів “холодної війни”. Аналізуються зусилля лідерів США та Великої Британії у справі відновлення “особливих відносин” між обома державами, що є основою англо-американського співробітництва сьогодні.

Ключові слова: США, Суецька криза, Велика Британія, зовнішня політика, “особливі відносини”.

Актуальність проблеми. Попри те, що глобалізація зовнішньої політики Сполучених Штатів Америки розпочалася з кінця XIX ст., саме у XX столітті вона набула принципово нових рис. Особливо нового наповнення вона мала у період після Другої світової війни, коли настає час цілковитої відчуженості та конфронтації. Побічним продуктом “холодної війни” стають численні конфлікти у різних регіонах світу. До числа найрезонансніших з них, безумовно, належить Суецька криза 1956–1957 рр. Роль США у врегулюванні відносин між насерівським Єгиптом, з одного боку, та Великою Британією, Францією, Ізраїлем – з іншого, є добре дослідженою світовою історіографією. Значно цікавішою для сьогоденних дослідників є проблема впливу Суецької кризи на зміну глобальних цілей американської зовнішньої політики, на їхні взаємини з країнами Західної Європи, особливо з Великою Британією. Недостатня вивченість такого аспекту наслідків Суецької кризи зумовлює *актуальність* цього дослідження.

Предметом дослідження є американська зовнішня політика часів “холодної війни”, *об’єктом дослідження* – наслідки Суецької кризи у зв’язку із еволюцією американської

Питльована Лілія Юріївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри нової і новітньої історії, Український католицький університет, м. Львів.

© Питльована Л.Ю., 2012

зовнішньої політики на Близькому і Середньому Сході, трансформацією взаємин США із країнами Західної Європи, “особливих відносин” із Великою Британією.

Історіографія проблеми. Окремі аспекти досліджуваної проблеми розглядалися у працях ряду американських дослідників [3; 4; 6; 7; 9; 10; 21; 22]. Серед найновіших варто назвати монографії Мартіна Вуллакота та Орні Елмог [2; 23].

Аналізуючи вплив Суецької кризи на еволюцію зовнішньої політики Сполучених Штатів, не слід забувати, що вже 5 січня 1957 р. була проголошена “доктрина Ейзенхауера”, яка була безпосереднім наслідком Суецької кризи. У виступі перед Конгресом президент США вказував на небезпеку заповнення Радянським Союзом вакууму, що утворився на Близькому Сході після англо-франко-ізраїльської агресії. США вбачали своїм завданням запобігти встановленню безроздільного радянського панування у регіоні шляхом надання економічної та військової допомоги урядам країн, які цього потребуватимуть. Д. Ейзенхауер задекларував, що життєво важливі інтереси США охоплюють усю земну кулю і що існує спільність американських інтересів з інтересами всіх вільних націй світу. Він також підкреслив, що США завжди підтримували ідею незалежності та суверенітету держав Близького та Середнього Сходу, що можна розцінити як натяк на те, що і в подальшому Білий дім дбатиме про їхню безпеку.

Виходячи з тексту звернення, можна зробити висновок, що адміністрація США вважала, що прагнення Радянського Союзу мати свої впливи у регіоні базувалися виключно на політичних міркуваннях силового характеру. Економічні інтереси в Азії та Африці визнавалися лише за країнами Західної Європи, і пов’язані вони були, головним чином, з нафтовими ресурсами [Special Message to the Congress on the Situation in the Middle East. January 5, 1957. 18, p. 6–16]. Суецька криза підштовхнула Сполучені Штати до того, що вони зробили Близький та Середній Схід, та й усі країни “третього світу”, об’єктом своїх посиленних інтересів.

Такі цілі потребували також забезпечення тісної співпраці Сполучених Штатів із своїми найближчими союзниками. Беззаперечним фаворитом тут виступала Велика

Британія. Пріоритети її зовнішньої політики до Суецької кризи були розставлені у відповідності до т. зв. концепції трьох кіл, сформованої В. Черчиллем у жовтні 1948 р. У межах цієї стратегічної доктрини найважливішим для Британії були відносини в межах Співдружності нації та імперії, потім – з англомовним світом, і лише на третьому місці – відносини з Європою [8, 28]. Все це робило зовнішню політику Великої Британії достатньо впевненою, а іноді навіть самовпевненою, зі значною мірою фактором національного егоїзму, але з інтуїтивним відчуттям поміркованості.

І хоча Суецька криза дещо змінила розстановку наголосів у цій системі пріоритетів, вони продовжували діяти, і державним діячам важко було вирватись з інертної просякнутої імперськими ідеями парадигми зовнішньої політики і скористатись нагодою її переосмислити. 1957 р. в одній із своїх перших промов у статусі лідера Консервативної партії майбутній прем'єр-міністр Великої Британії Г. Макміллан підтвердив слухність дотримання цих трьох опорних точок у відносинах зі світом [11].

Провал Троїстої агресії 1956 р. проти Єгипту прискорив процес “розставлення крапок над “і” у відносинах всередині як військово-політичних блоків, так і у так званих американо-британських “особливих відносинах”, чітко визначивши місце кожної з держав у тандемі. Суецька криза також засвідчила крах імперських амбіцій Лондона, що цілком переорієнтувало його зовнішню політику як у відносинах з Вашингтоном, так і у стосунках із країнами Західної Європи та всередині Співдружності націй. Протидія Д. Ейзенхауера воєнним діям Великої Британії проти Єгипту, його жорсткий диктат з цього приводу дали зрозуміти Британії, що США не терпітимуть ігнорування власних інтересів під час проведення таких масштабних зовнішньополітичних акцій. Тому у період після 1957 р. для американської зовнішньої політики, як зрештою і для британської, одним із головних пріоритетів стає вибудовування оновлених взаємних “особливих відносин”. Врегулювання стосунків у період після кризи розпочалося вже при президенті Д. Ейзенхауері, однак піку свого досягло за перебування при владі Д.Ф. Кеннеді.

Характерно, що результати Суецької кризи були по-різному сприйняті у Франції і в Англії, ставши керівництвом до цілком протилежних дій. Франція почала вважати загрозою своєї безпеки і незалежності максимальне дистанціювання від Сполучених Штатів, що призвело до різкого погіршення відносин країн, аж до виходу Франції з військової структури НАТО. Натомість Британія розцінила наслідки своєї поразки на Близькому Сході як сигнал до більш тісного співробітництва зі США, що зайвий раз засвідчує глибину і тяглість існуючих між країнами відносин, що базувалися на спільних історичних, політичних, моральних та ідейних цінностях. Глобальними цілями обох держав було підтримання миру у Західній Європі, стримування поширення комуністичних впливів у Європі та Азії, зміцнення Північноатлантичного альянсу та стримування гонки озброєнь. Всі ці завдання, безперечно, вимагали тісної дипломатичної співпраці Великої Британії та США.

Бермудська двостороння зустріч на найвищому рівні 20–24 березня 1957 р. Д. Ейзенхауера та Г. Макміллана публічно продемонструвала світові англо-американську дружбу. І хоча британський прем'єр попри те, що виявляв більшу зацікавленість у зустрічі, не одразу виявив готовність кардинально переглянути свою стратегію щодо Єгипту, але сторони досягли загальної згоди щодо потреби її перегляду. Окрім того, було досягнуто важливих домовленостей з питань безпеки, в тому числі про розміщення шістдесяти американських балістичних ядерних ракет середнього радіусу дії PGM-17 “Thor” на території Великої Британії, які були прийняті на озброєння Королівських військово-повітряних сил. Американці відверто заявили, що розраховують на “британську допомогу, як матеріальну, так і моральну, задля втілення нашої політики щодо Співдружності, Східної Європи, Південної Азії та деяких регіонів Далекого Сходу” [17, 110].

У контексті “доктрини Ейзенхауера” можна розглядати посилену увагу Сполучених Штатів до питань власної та регіональної безпеки. На англо-американській зустрічі на найвищому рівні у Вашингтоні у жовтні 1957 р. було досягнуто домовленості про підтримку існуючих регіональних оборонних союзів (НАТО, СЕАТО, Багдадського пакту),

про спільне протистояння комунізму, про співпрацю галузі ядерних озброєнь [15]. Саме Багдадський пакт, створений 1955 р. хоча й без участі, але за ініціативи США, у перші після кризи роки почав відігравати ключову роль у американських розрахунках на збереження стабільності у регіоні. Своєрідним його аналогом був Манільський пакт (СЕАТО) – Організація договору Південно-Східної Азії, який ще раз засвідчив глобальність інтересів США у світі.

Уже кінець 50-х років став демонстрацією практичного застосування “доктрини Ейзенхауера”, зокрема під час врегулювання локальних конфліктів у Лівані та Йорданії. Головним мотивом американського втручання у ліванські справи було прагнення не допустити єгипетських впливів у близькосхідному регіоні, тим більше що були підстави остерігатися, що Г.А. Нассер діє за підтримки Радянського Союзу. Йшлося про підтримку президента Лівана Каміля Шамуна в ході громадянської війни, яка вилилася в американську збройну присутність у країні впродовж липня – жовтня 1958 р. [12]. В той же час спільні збройні контингенти Великої Британії та США були присутні на території Йорданії задля підтримання стабільності уряду короля Хусейна. Втручання було спричинене загрозою інспірації державного перевороту зі сторони нассерівського Єгипту. Подібна акція вже була проведена Єгиптом в Іраку, що призвело до вбивства короля Фейсала II, який був двоюрідним братом Хусейна I і пропонував останньому створити федерацію двох держав за зразком Об'єднаної Арабської Республіки.

Британський військовий контингент у Йорданії налічував близько 4 тис. вояків і надав істотну допомогу у підтриманні правлячого режиму Аммана головним чином шляхом організації та навчання йорданської армії. Війська США та Британії були виведені з Лівану і Йорданії у листопаді згідно з резолюцією надзвичайної сесії ГА ООН від 21.08.1958 р. [1].

Англо-американські “особливі відносини” у результаті спільної участі у врегулюванні кризових ситуацій у Лівані та Йорданії зазнали подальшого покращення і у політиці щодо Близького Сходу було досягнуто консенсусу.

Очевидно, що глобальна політика Сполучених Штатів потребувала і глобальних засобів її здійснення. Це, перш за все, стосувалося питання ядерних озброєнь. США вже давно перестали бути монополістом у цій галузі. Тому стратегія полягала не лише у подальшому накопиченні і вдосконаленні атомної зброї, але й у створенні кола надійних союзників з числа ядерних держав. Вибір Лондона, знову ж таки, впав не випадково з огляду на “особливі відносини”, а з іншого боку, Вашингтону важливо було мати партнера саме в Європі, у безпосередній близькості до СРСР. Важливим фактором була також розробка власної ядерної програми Францією, розпочата нею після поразки в Індокитаї і значно активізована після Троїстої агресії 1956 р. Оскільки за президентства Шарля де Голля американо-французькі відносини були не найкращими, то співробітництво з Британією було чи не єдиним варіантом для США.

1958 р. Ейзенхауер та Макміллан підписують англо-американську спільну оборонну угоду в галузі ядерного співробітництва. Підписанню передували успішні британські випробовування термоядерних бомб впродовж 1956–1958 рр. (проекти Grapple X, Grapple Y, Grapple Z) на атолі Молден та островах Різдва у Тихому океані. Угода передписувалася кожних десять років, останній раз терміном до 2014 р. Вона передбачає взаємний обмін науковою інформацією, навчання персоналу, розвиток систем доставки ядерних озброєнь, передачу спеціальних матеріалів для виготовлення атомної зброї (плутоній, збагачений уран, тритій (надважкий водень)). Угода 1958 р. стосувалася також поставки одного американського ядерного реактора для субмарини і збагаченого ядерного палива для неї, що дало можливість побудувати перший британський атомний підводний човен HMS Dreadnought (S 101), що був спущений на воду 1960 р. Велика Британія отримала право проводити випробовування на американському ядерному полігоні в Неваді, перше з яких було проведено 1962 р. Угода 1958 р. проклала шлях до програми поставок у Велику Британію американських балістичних ядерних ракет “Поларіс” підводного розташування, розпочатої 1963 р.

Починаючи з 1958 р., Велика Британія, США та СРСР брали участь у Женевській конференції з питань обмеження ядерних випробовувань. Остання не увінчалася успіхом, оскільки сторони не змогли дійти згоди у питаннях процедури контролю за виконанням обмежень. Договір про заборону випробовувань ядерної зброї в атмосфері, космічному просторі й під водою (також відомий як Московський договір) був підписаний лише у серпні 1963 р. у Москві. На конференції у Швейцарії американська та британська сторони посідали доволі консолідовану позицію.

Підтримка Сполученими Штатами процесів деколонізацій країн “третього світу”, особливо Африки, узгоджувалася з подальшою глобалізацією власної зовнішньої політики. Принципи звільнення колонізованих країн були закладені ще спільною Атлантичною хартією 1941 р., яка в тому числі передбачала і вільний доступ держав на їхні ринки [5]. Деколонізації в Африці мала одним зі своїх наслідків подальшу ескалацію “холодної війни”, адже активізувала спроби східного і західного блоків встановити свої впливи в колишніх залежних країнах, які толерантно ставилися до американської політики.

Під час своєї поїздки африканським континентом, на спільному засіданні обох палат парламенту Південної Африки 3 лютого 1960 р. Г. Макміллан констатував, що світ захлиснули потоки націоналістичних настоїв і прихід до правління представників більшості корінного населення є неминучим. Промова дістала назву “Вітер змін”. Прем’єр вказав, що його найбільшим враженням за час місячної подорожі було спостереження зростаючої національної самосвідомості африканців, він відчув як “вітер змін дме над цим континентом”. “Подобається нам це, чи ні, зростання національної самосвідомості є політичним фактом. Ми мусимо прийняти це як факт. Наша політика повинна зважати на це... Величезним питанням другої половини двадцятого століття буде, чи народи, Азії та Африки, що не приєдналися, схилитимуться до Сходу чи до Заходу”. Боротьба за ці народи, на думку Макміллана, має відбуватися не силою зброї або дипломатії, це повинна бути боротьба за їх свідомість, яку можна виграти, лише демонструючи

їм західний спосіб життя, прихильність до свободи, закону і порядку [13]. Вашингтон цілковито схвалював Г. Макмілана у його намірах надати незалежність британським володінням на африканському континенті.

Наслідком зростаючої американської присутності на афро-азійських просторах після Суецької кризи, стало втягнення їх у численні регіональні конфлікти, зокрема у Південно-Східній Азії. Найтрагічнішим для США стала війна у В'єтнамі, яка також була зумовлена небажанням допустити встановлення там комуністичних впливів. Однак найрезонанснішою, безумовно, була Карибська криза 1962 р. Якщо спробувати вписати американську зовнішню політику після Суецу у систему кіл, виходячи зі ступеня їх пріоритетності, як це свого часу зробив В. Черчіль, характеризуючи британську політику, то на першому місці були б відносини з американськими країнами. На другому – країни “третього світу”, на третьому – Західна Європа, на четвертому – стосунки з Радянським Союзом та його сателітами з військово-політичного блоку.

Важливою була не лише еволюція зовнішньої політики США на доктринальному рівні, але й на стратегічному. Ще до Суецької кризи, 1954 р., проголошується стратегія масованої відплати, вперше озвучена держсекретарем Дж. Ф. Даллесом. Стратегія передбачала завдання негайного ядерного удару по агресору або провокатору, які зачіпатимуть інтереси якогось з американських союзників. Однак майже стовідсоткова ймовірність отримання удару у відповідь від Радянського Союзу змушує Сполучені Штати Америки вдатися до стратегії гнучкого реагування, проголошеної вже при президенті Кеннеді, що передбачала вибірковість і зваженість у застосуванні ядерної зброї у конфліктах. Така еволюція воєнних і політичних доктрин віддзеркалювала еволюцію зовнішньополітичних інтересів і пріоритетів США.

Висновки. У підсумку можемо сказати, що Суецька криза 1956–1957 рр. відкрила нові горизонти для глобальної зовнішньої політики Сполучених Штатів Америки. Створений у результаті Троїстої агресії вакуум впливів на Близькому і Середньому Сході доволі успішно заповнили

США. У своїй оновленій політиці вони поклалися на підтримку свого найближчого партнера – Велику Британію, відносини з якою, втім, потребували певної реставрації після американської протидії британським діям в Єгипті. В “особливих відносинах” були остаточно розставлені всі акценти, і факт, що саме Вашингтон посідає перше місце у тандемі, вже не викликав сумнівів. Зовнішня політика Лондона з того часу йшла цілковито у фарватері американської.

Сполучені Штати беруть на себе роль гаранта безпеки і стабільності у близькосхідному регіоні, що втягує їх у ряд регіональних конфліктів, зокрема у Лівані та Йорданії. США покладаються тут як на існуючі союзи та договори, передовсім, СЕАТО, так і на пошук стратегічних союзників і партнерів. Поза традиційною підтримкою Ізраїлю Вашингтон також підтримує і підтримується Саудівською Аравією, яка остерегалася, що політика Г.А. Нассера дестабілізуватиме ситуацію в регіоні.

Посилений інтерес Сполучених Штатів до країн “третього світу” після подій, пов’язаних із націоналізацією Суецького каналу, зумовив звернення до використання чинника ядерної зброї у взаєминах протиборчих військово-політичних блоків, що відповідало духу “холодної війни”, яка досягала свого піку. Відбулася активізація американо-британського співробітництва у галузі виробництва та використання атомної зброї, особливо це поширювалося на балістичні ракети середнього радіусу дії.

Наслідки Суецької кризи також вплинули на еволюцію політичних та стратегічних концепцій США у галузі зовнішньої політики.

1. Резолюции Чрезвычайной сессии ГА ООН, 8-21 августа 1958 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NR0755/83/IMG/NR075583.pdf?>
2. *Almog O.* Britain, Israel and the United States, 1955–1958. *Beyond Suez / O. Almog.* – London: Taylor & Francis, 2002. – 244 p.
3. *Ambrose S.* Rise to Globalism / S. Ambrose. – New York: Harper & Row, 1993. – 418 p.
4. *Aronson G.* From Sideshow to Center Stage. US Policy toward Egypt / G. Aronson. – Boulder: Reinner Publ., 1986. – 208 p.
5. Atlantic Charter, 14.08.1941 [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://en.wikisource.org/wiki/The_Atlantic_Charter.

6. *Dockrill S.* Eisenhower's New-Look National Security Policy, 1953–1961 / S. Dockrill. – New York: St. Martin's Press, 1996. – 400 p.
7. *Fraser T.* The USA and the Middle East Since World War II / T. Fraser. – Hampshire and London: Macmillan, 1989. 221 p.
8. *Gifford C.* The making of Eurosceptic Britain: identity and economy in a post-imperial state / C. Gifford. – Hampshire; Burlington: Ashgate, 2008. – 174 p.
9. *Holland M.* America and Egypt: from Roosevelt to Eisenhower / M. Holland. – Westport and London: Praeger, 1996. – 187 p.
10. *Hurewitz J.* Middle East Dilemmas. The Background of United States Policy / J. Hurewitz. – New York: Russell, 1973. – 273 p.
11. *Macmillan H.* Leader's speech, Brighton, 1957 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.britishpoliticalspeech.org/speech-archive.htm?speech=107>
12. *Macmillan H.* Leader's speech, Blackpool, 1958 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.britishpoliticalspeech.org/speech-archive.htm?speech=108>.
13. *Macmillan H.* "Wind of Change" speech, 1960 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://africanhistory.about.com/od/eraIndependence/p/wind_of_change2.htm.
14. The Macmillan-Eisenhower Correspondence, 1957–1969 / Ed. by Geelhoed E.B., Edmonds A.O. – Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan, 2005. – 436 p.
15. Memorandum of a Conversation, White House, Washington, October 24, 1957 / Foreign Relations of the United States, 1955–1957, Western Europe and Canada. Vol. XXVII [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v27/d320>.
16. *Ovendale R.* Britain, the United States, and the Transfer of Power in the Middle East / R. Ovendale R. – London and New York.: Leicester University Press, 1996. – 264 p.
17. *Petersen T.T.* The Middle East between the great powers: Anglo-American conflict and cooperation, 1952-7. Houndmills, Basingstoke: Macmillan Press; New York: St. Martin's Press, 2000. – 170 p.
18. Public Papers of the Presidents of the United States. Dwight D. Eisenhower. 1957. – Washington: U.S. Government Printing Office, 1958. – 939 p.
19. Public Papers of the Presidents of the United States. Dwight D. Eisenhower. 1958. – Washington: U.S. Government Printing Office, 1959. – 954 p.
20. Public Papers of the Presidents of the United States. Dwight D. Eisenhower. 1960-61. Washington: U.S. Government Printing Office, 1961. – 1165 p.
21. Suez 1956. The Crisis and its Consequences / Ed. by Wm. Louis and R. Owen. Oxford: Clarendon Press, 1989. – 428 p.

22. *Tillman S.* The United States in the Middle East: Interests and Obstacles. Bloomington: Indiana University Press, 1982. – 289 p.
23. *Woollacott M.* After Suez. Adrift in the American Century. London, New York: I. B. Tauris & Co. Ltd, 2006. – 166 p.

Надійшла до редколегії 02.10.2012 р.

Рецензент: *С.В. Шеломенцев-Терський*, доктор історичних наук, доцент, Національний університет “Львівська політехніка”, м. Львів.

Питлевана Л.Ю.
ПОСЛЕДСТВИЯ СУЭЦКОГО КРИЗИСА 1956–1957 ГГ. В КОНТЕКСТЕ ГЛОБАЛЬНОЙ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ США

Статья посвящена анализу последствий Суэцкого кризиса для внешней политики США. Исследуется влияние кризиса на эволюцию американских интересов на Ближнем и Среднем Востоке, на взаимоотношения США со странами Западной Европы, участие Соединенных Штатов в региональных конфликтах времен “холодной войны”. Анализируются усилия лидеров США и Великобритании в деле восстановления “особых отношений” между двумя государствами, являющиеся основой англо-американского сотрудничества сегодня.

Ключевые слова: США, Суэцкий кризис, Великобритания, внешняя политика, “особенные отношения”.

Pitliovana L.
CONSEQUENCES OF THE SUEZ CRISIS OF 1956-1957 BIENNIIUM IN THE CONTEXT OF THE GLOBAL FOREIGN POLICY OF THE USA

The article is devoted to the analysis of consequences of the Suez Crisis on American foreign policy. The influence of the crisis on the evolution of American interests in the Middle East, on the relations with European countries, on the participation of the United States in numerous regional conflicts during the “cold war” is investigated. The efforts of American and British political leaders in the reconstruction of the “special relations” between the two countries, which are the basis of the Anglo-American relations today, are analyzed.

Key words: USA, Suez Crisis, Great Britain, foreign policy, “special relations”.